

EWA GRIN-PISZCZEK

 <https://orcid.org/0000-0002-2239-7796>

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W PRZEMYŚLU

**Z MATERIAŁÓW ŹRÓDŁOWYCH DO DZIEJÓW ORMIAN
W ZASOBIE ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W PRZEMYŚLU:
BISKUPA FRANCISZKA KSAWEREGO ZACHARIASIEWICZA
WYPISY I SZKICE DO *WIADOMOŚCI O ORMIANACH*
*W POLSZCZE***

Abstrakt: W Archiwum Państwowym w Przemyślu znajdują się materiały dotyczące dziejów Ormian polskich. Wśród nich istotne dane zawiera jednostka o sygnaturze 516 w zespole „Kapituła grekokatolicka w Przemyślu”. Znajdują się w niej wypisy źródłowe i rękopis pracy Franciszka Ksawerego Zachariasiewicza, biskupa przemyskiego obrządku łacińskiego, pt. *Wiadomość o Ormianach w Polsce* (Lwów 1842). Pozwalają one poznać warsztat badawczy historyka, który sam będąc Ormianinem polskim, pierwszy zdołał swe badania ukończyć i ich wyniki ogłosić drukiem.

Słowa kluczowe: Franciszek Ksawery Zachariasiewicz, Ormianie polscy, Archiwum Państwowe w Przemyślu

Wśród jednostek tworzących cenny zespół archiwalny nr 143 „Kapituła grekokatolicka w Przemyślu” w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu znajduje się sygnatura 516 zatytułowana „Materiały dotyczące historii kościoła ormiańskiego w Polsce”. Tytuł został nadany przez Wandę Kaput, która w latach 60. XX wieku kierowała pracami archiwistów porządkujących ten zespół¹. Po

¹ A. Krochmal, *Archiwum historyczne eparchii przemyskiej*, Warszawa–Przemyśl 2016, s. 298-306.

dokonaniu analizy zawartości teczki o tej sygnaturze należy stwierdzić, że stanowią ją wypisy, odpisy z różnych materiałów źródłowych oraz wersje robocze dzieła biskupa Franciszka Ksawerego Zachariasiewicza *Wiadomość o Ormianach w Polsce*, wydane we Lwowie w drukarni Józefa Schnaydra w roku 1842 przez Zakład Naukowy im. Ossolińskich. Publikacja ta była pierwszą drukowaną syntezą dziejów Ormian w Polsce.

Franciszek Ksawery Abgaro-Zachariasiewicz urodził się 11 grudnia 1770 roku w Stanisławowie, w szlacheckiej rodzinie ormiańskiej. Nauki pobierał w szkole jezuickiej w Stanisławowie. Święcenia kapłańskie otrzymał 9 sierpnia 1795 roku we Lwowie z rąk ormiańskiego arcybiskupa lwowskiego Jakuba Waleriana Tumanowicza. W tymże roku został wikarym przy katedrze ormiańskiej. W 1797 roku otrzymał stopień doktora teologii, w 1800 roku został profesorem nadzwyczajnym, a w 1802 roku profesorem zwyczajnym na uniwersytecie lwowskim. W latach 1806-1827 wykładał tam prawo świeckie, w latach 1826-1827 był rektorem, a w 1831 roku mianowany został dyrektorem uniwersyteckiego studium teologicznego. Jednocześnie pozostawał kapłanem obrządku ormiańskiego przy katedrze, od roku 1806 już jako kanonik gremialny kapituły, i asesorem konsystorza diecezjalnego.

W 1812 roku za zgodą Jana Jakuba Szymonowicza, kolejnego arcybiskupa ormiańskiego, przeszedł Zachariasiewicz na obrządek łaciński i został inkardynowany do łacińskiej archidiecezji lwowskiej. Od 1816 roku był kanonikiem kapituły metropolitalnej, w 1831 roku został jej kustoszem, w latach 1833-1835 pełnił urząd wikariusza kapitulnego archidiecezji lwowskiej. Był to wstęp do dalszej kariery kościelnej. Cesarz Ferdynand I, 2 listopada 1835 roku, mianował ks. Zachariasiewicza biskupem tarnowskim, papież Grzegorz XVI zaś przekonizował go na to biskupstwo 1 lutego 1836 roku. Konsekracja na biskupa odbyła się 24 kwietnia tego samego roku, a konsekratorem był metropolita łaciński Franciszek Pischtek. Nową funkcję pełnił Zachariasiewicz krótko, bo już 16 marca 1840 roku otrzymał cesarską nominację na biskupa przemyskiego. Prekonizację papieską uzyskał 13 lipca. Również w Przemyślu Zachariasiewicz nie pobył długo. Zmarł po pięciu latach sprawowania urzędu ordynariusza, 12 czerwca 1845 roku². Jego epitafium znajduje się w katedrze przemyskiej, a portret w zbiorach diecezji tarnowskiej.

Zachariasiewicz jest uważany za jedną z najwybitniejszych postaci w episcopacie galicyjskim w XIX wieku z racji osiągnięć intelektualnych. Wśród jego dzieł wydanych drukiem znajdują się: *Xiązka zawierająca modlitwy i pieśni dla*

² A. Nowak, *Zachariasiewicz Franciszek Ksawery*, w: *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786-1985*, 1, *Biskupi i kanonicy*, Tarnów 1999; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 232; T. Zaleski, *Słownik biograficzny księży ormiańskokatolickich i księży rzymskokatolickich pochodzenia ormiańskiego w Polsce w latach 1700-2000*, Kraków 2001, s. 109.

użytku parafialnych kościołów (Lwów 1821), *Początki katedralnego kościoła łacińskiego* (Lwów 1830), *Vitae episcoporum Premisliensum ritus latini [...]* (Wiedeń 1844) oraz pośmiertnie wydana *Wiadomość historyczna o najdawniejszych biskupstwach w Polsce* (Lwów 1850). *Wiadomość o Ormianach w Polsce* była pierwszą pracą przygotowaną do druku już w okresie biskupstwa i po przenosinach do Przemyśla. Ponadto w latach 1834-1844 ukazały się drukiem jego kazania, listy pasterskie i przemowy³.

Jednostka archiwalna zawierająca rękopiśmienne materiały związane z opracowywaniem przez biskupa *Wiadomości o Ormianach* liczy 177 stron formatu 400 × 240 mm. Dzielą się one na dwie części. Pierwszą z nich stanowią 24 strony umieszczone w składce oryginalnie zatytułowanej *Papiery tyżące się „Wiadomości o Ormianach w Polsce”*, natomiast druga (s. 25-176) zawiera rękopis dzieła. *Papiery tyżące się „Wiadomości”* zawierają cztery spisy przywilejów nadanych Ormianom przez książąt ruskich i królów polskich. Były one sporządzane przez samego biskupa Zachariasiewicza oraz różne osoby, zapewne na jego prośbę lub zlecenie.

Pierwszy ze spisów ormiańskich przywilejów to kopia tego ich zestawienia, które 17 października 1641 roku zostało potwierdzone przez króla Władysława IV i oblatowane w Metryce koronnej⁴. Spis ten posiada nagłówek *Series Privilegiorum Nationi Arm[enorum] Servientium ad Acta Regni Poloniae Cancellariae Majoris pro Regnante Serenissimo Vladislao Quarto Poloniae Rege per oblatam et ex eadem ad Mandatum suae Majestatis, Varsavia feria quinta post festum S. Hedvigis proxima 1641*. W spisie tym zawarto jednak, oprócz dokumentów sprzed daty zatwierdzenia królewskiego, także przywileje i nadawania datowane po roku 1641, m.in. laudum starszych i pospólstwa ormiańskiego z 1652 roku, przywilej króla Jana Kazimierza dla Ormian z 1651 roku⁵.

Kolejny spis nosi tytuł *Sumariusz przywilejów szczególniejszych od najjaśniejszych królów polskich i książąt ruskich naciesy Ormian lwowskich laskawie nadawanych in Archivo Residentiae Privilegiatae Judicum N[ationis] A[rmenae] L[eopoliensis] in originali znajdujących się oraz Kontynuowania rewizji różnych przywilejów 14 Junii Anno 1781mo w rezydencji*⁶. Następny spis, nieposiada-

³ K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia*, 5, Kraków 1880, s. 221.

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie: Metryka koronna, sygn. 187, k. 139-172 v.

⁵ Archiwum Państwowe w Przemyślu (dalej: APP): Kapituła greckokatolicka w Przemyślu, sygn. 516, s. 1-2, 23.

⁶ APP: Kapituła greckokatolicka w Przemyślu, sygn. 516, s. 3-6. Tadeusz Mańkowski w artykule pt. *Archiwum lwowskiej katedry ormiańskiej* („Archeion”, 10, 1932, s. 2-3) powołuje się na spis przechowywany w archiwum lwowskiej gminy ormiańskiej, zatytułowany *Jura Armenicalia Privilegia et decreta in Archivo Residentiae [...]*, sporządzony 29 maja 1781 roku. Zapewne sumariusz znajdujący się w analizowanej jednostce jest kopią tego spisu, o którym wspominał Mańkowski.

jący nagłówka, jest wykazem przywilejów nadanych Ormianom przez królów: Zygmunta Starego, Zygmunta Augusta, Stefana Batorego, Władysława IV, Jana Kazimierza oraz Augusta III⁷.

Na następnej stronie sygnatury 516 znajduje się *Sumariusz praw, przywilejów i dekretów z summa[rusza] generaln[ego] wyciągnionych i wybranych*. Zawarto w nim przywileje dla Ormian, począwszy od aktu ruskiego księcia, nazwanego tu Fiodorem (Teodorem) Dymitrowiczem, rzekomo z 1062 roku, a skończywszy na potwierdzeniu przywilejów przez króla Augusta III w roku 1736⁸. Osoba sporządzająca ten wypis zamieściła na kolejnej stronie notatkę *Specyfikacje które desiderant, jeszcze prawa czyli dekreta*, zwracając się w niej bezpośrednio do biskupa, dla którego był zamówiony:

Posyłam WP. Dobro[dziejowi] summaryusz generalny, a z summariuszu generalnego wybrany excerpt ordine przez lata, które tylko sądziłbym bydz potrzebne do przesłania in originali salvo meliori sensu WMP. Dobr[odzieja]. Summariusz generalny y z moim zlustrujesz excerptem, ad des minus co videbit tudzież co jest jeszcze desiderat wyraziłem na drugiej stronie, może że to WMP. Dobro[dziej] u siebie znajdziesz⁹.

W tej części rękopis 516 zawiera również *Notatki o rzeczach ormiańskich w Polsce, które przepisał z oryginału hrabia Tytus Dzieduszycki*¹⁰ we Lwowie dnia 4 I 1824 r. Autorem owego „oryginału” był inny polski arystokrata, hrabia Józef Sierakowski¹¹, który sporządził go w Warszawie rok wcześniej. W rzeczywistości notatki te nie były niczym oryginalnym, a jedynie wypisami z włoskiego dzieła wydanego w 1802 roku w Wenecji pt. *Geografia universale*. Wzmiankowane w nich są dokumenty przechowywane przez Ormian lwowskich, począwszy od aktu przypisywanego ruskiemu księciu Fiodorowi, historia spisana przez Ormian kamienieckich i obraz w ich kościele. Dane te pochodziły od mechita-

⁷ APP: Kapituła greckokatolicka w Przemyślu, sygn. 516, s. 7-8.

⁸ Ibidem, s. 9.

⁹ Ibidem, s. 10.

¹⁰ Tytus Dzieduszycki (1796-1870), ziemianin, słuchacz wykładów uniwersyteckich we Lwowie, Wiedniu, Monachium, Heidelbergu i Paryżu, polityk i działacz Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego, zajmował się ubocznie także paleontologią, historią i literaturą, kolekcjonował materiały archiwalne i opublikował kilka prac oraz artykuły w prasie polskiej i francuskiej, a także przekładał na język polski dzieła autorów obcych (M. Tyrowicz, *Dzieduszycki Tytus*, w: *Polski słownik biograficzny*, 6, Kraków 1948, s. 119-121).

¹¹ Józef Sierakowski (1765-1831), właściciel dóbr ziemskich, za młodu zwiedził Niemcy, Francję, Hiszpanię, Włochy i Wielką Brytanię. Brał żywy udział w polityce polskiej, jako dyplomata w Sztokholmie (1789-1792), minister policji w Rządzie Tymczasowym Litwy (1812), członek Rady Stanu Królestwa Polskiego. Pasjonował się też historią i sztuką, kolekcjonował książki i archiwalia, był rysownikiem i sztycharzem – amatorem, współzałożycielem Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk (Z. Anusik, *Sierakowski Józef*, w: *Polski słownik biograficzny*, 37, Warszawa-Kraków 1996-1997, s. 270-277).

rysty weneckiego Howannesa Zohraba, rodem z Konstantynopola, który przyjeżdżał do Polski w misji ustalenia sytuacji tutejszych Ormian, wysłany przez arcybiskupa Stepanosa Giuwera Agonca, opata mechitarystów weneckich¹².

Znajduje się w sygnaturze 516 ponadto *Chronologia archiepiscoporum Leopoliensium*. Jest to spis 12 dokumentów („Autentica documenta sunt quod erant”), poczynając od przywileju Kazimierza Wielkiego z 1367 roku, zezwalającego na osiedlenie się we Lwowie Grzegorzowi, pierwszemu biskupowi Ormian polskich. Ostatnim dokumentem wymienionym w spisie jest potwierdzenie dla arcybiskupa Mesroba z 1622 roku.

Odrębną kartę stanowią notatki sporządzone ręką Zachariasiewicza. Pierwsza z nich dotyczy arcybiskupa Mikołaja Torosowicza, twórcy unii kościelnej Ormian polskich, i została spisana przez Zachariasiewicza po rozmowie z arcybiskupem Janem Jakubem Szymonowiczem („Ex ore Szymonowic”) 24 sierpnia 1811 roku¹³. Druga notatka pochodzi z artykułu pt. *Beiträge zur Siebenbürgische Ethnographie*, zamieszczonego w czasopiśmie „Väterlandische Blätter” (numer z 28 maja 1812 roku). Dotyczy migracji Ormian do Siedmiogrodu¹⁴. Następna „pro memoria” odnosi się do potwierdzenia biskupa Jana Nasrediniana przez hospodara mołdawskiego Aleksandra Dobrego w 1401 roku na prośbę księcia Witolda¹⁵.

Dalsze strony (s. 25-177) sygnatury 516 zawierają rękopis *Wiadomości o Ormianach w Polsce*. Na stronach 25-106 znajdują się zapisy (noty) stanowiące teksty uwag i przypisów. Część z nich jest powtórzona w różnych wersjach¹⁶. Zarówno w tekście opublikowanym, jak i notatkach do niego zawarł Zachariasiewicz zastrzeżenia co do sposobu przechowywania w archiwum archikatedry lwowskiej cennych dokumentów dotyczących historii polskich Ormian. Niektóre z nich bowiem zaginęły jeszcze przed drukiem *Wiadomości*¹⁷. W wersji wyłącznie rękopiśmiennej pozostało zdanie:

¹² APP: Kapituła greckokatolicka w Przemyślu, sygn. 516, s. 14. O informacjach pozyskanych od Tytusa Dzieduszyckiego wspomina Zachariasiewicz w swej publikacji *Wiadomość o Ormianach* (s. 42).

¹³ APP: Kapituła greckokatolicka w Przemyślu, sygn. 516, s. 19. W *Wiadomości o Ormianach* Zachariasiewicz pisał: „Z tradycji także wiem od Szymonowicza arcybiskupa, iż przez szczególniejszą łaską papieża nazywano Torosowicza arcybiskupem i od tego czasu jego następcy jego tego tytułu używają” (*Wiadomość o Ormianach*, s. 55).

¹⁴ Cytuje go Zachariasiewicz w *Wiadomości o Ormianach*, s. 46.

¹⁵ Powtarza ją w *Wiadomości o Ormianach* (s. 83-84), w rozdziale pt. *Ormianie na Wołoszczyźnie*.

¹⁶ Na przykład na s. 25-29 i 71-74 znajdują się uwagi-noty do paragrafów od 3 do 10 *Wiadomości o Ormianach* ze s. 7-26.

¹⁷ Na przykład kopia relacji biskupa Augustynowicza z wizytacji parafii przesłanej do Rzymu, którą Zachariasiewicz widział i zwrócił „do aktów kościelnych”, według niego zaginęła za czasów arcybiskupa Kajetana Augustyna Warteresiewicza (1820-1831), *Wiadomość o Ormianach*, s. 9; Archiwum Państwowe w Przemyślu, Kapituła Greckokatolicka w Prze-

Życzyć by należało, aby dokument ten [tj. przywilej Kazimierza Wielkiego z 1367 roku] i temu podobne, teraz przy ormiańskiej archikatedrze znajdujące się, staranniej utrzymywać i zachowane były¹⁸.

Pozostaje więc zadać pytanie: skąd w zbiorach Kapituły greckokatolickiej w Przemyślu znalazły się rękopisy pracy autorstwa biskupa obrządku łacińskiego? Na ich kartach nie ma oznaczeń oraz sygnatur wskazujących na ich proveniencję¹⁹. Rozpatrując różne odpowiedzi na to pytanie, trzeba wziąć pod uwagę to, że zespół archiwalny *Kapituła greckokatolicka w Przemyślu* zawiera fragmenty bogatego księgozbioru Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej²⁰. Jej założycielem był ks. Jan Ławrowski (1773-1846), profesor Uniwersytetu Lwowskiego i kanonik kapituły, który przekazał część swojego księgozbioru z poleceniem utworzenia biblioteki użytku publicznego²¹. Jej zbiory były sukcesywnie powiększane poprzez dary duchowieństwa całej diecezji i członków kapituły. Znalazły się w nich także bardzo cenne rękopisy proveniencji różnoobrządkowej, a wśród nich *Rozmyślanie przemyskie*, pochodzące z początku XVI wieku²². W roku 1819 ks. Ławrowski został powołany na katedrę Nowego Testamentu w otwartym wówczas rzymskokatolickim Studium Teologicznym w Przemyślu, a wcześniej, w latach 1805-1817, wykładał język grecki w rzymskokatolickim Seminarium Generalnym we Lwowie²³. Można więc przypuszczać, że utrzymując naukowe kontakty z duchownymi obrządku łacińskiego, w tym zapewne z samym

myślu, sygn. 516, s. 27. Zachariasiewicz wspomina także, że czytał o Stefanie arcybiskupie w rękopisie arcybiskupa Jana Tobiasza Augustynowicza (1713-1751) i przyznaje, że „później tegoż rękopisu więcej znaleźć nie mogłem”, *Wiadomość o Ormianach*, s. 27; APP, *Kapituła greckokatolicka w Przemyślu*, sygn. 516, s. 96.

¹⁸ APP: *Kapituła greckokatolicka w Przemyślu*, sygn. 516, s. 31. Por. *Wiadomość o Ormianach*, s. 20.

¹⁹ Na jednej ze stron znajduje się jedynie nalepka z napisanym ołówkiem numerem „83” (APP: *Kapituła greckokatolicka w Przemyślu*, sygn. 516, s. 94).

²⁰ O dziejach tej biblioteki zob. A. Siciak, *Dzieje książki w Przemyślu w okresie autonomii Galicji (1867-1914)*, Przemyśl 2012, s. 284-287.

²¹ Jan Ławrowski (1773-1846) był kapłanem greckokatolickim, profesorem Uniwersytetu Lwowskiego i rektorem greckokatolickiego Seminarium Duchownego we Lwowie. W 1819 roku przeniósł się do Przemyśla, gdzie otrzymał funkcję kaznodziei katedralnego i kanonika kapituły. Był autorem pierwszego podręcznika nauczania w szkołach parafialnych oraz elementarza. Był wybitnym znawcą języka cerkiewnosłowiańskiego (zob. poświęcone mu hasło autorstwa S. Stępnia w: *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski Południowo-Wschodniej*, red. A. Meissner, K. Szmyd, Rzeszów 2011, s. 249-250).

²² G. Klimecka, *Pochodzenie najstarszych rękopisów z Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemyślu w zbiorach Biblioteki Narodowej*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, R. 30-31: 1994-1995, s. 129-130.

²³ H. Borcz, *Studium biblijne w Seminarium i Instytucie Teologicznym w Przemyślu od roku 1687 do czasów najnowszych*, „Resovia Sacra. Studia Filozoficzno-Teologiczne Diecezji Rzeszowskiej”, 3, 1996, s. 169, 174-175.

Zachariasiewiczem, mógł wejść w posiadanie materiałów dotyczących jego *Wiadomości o Ormianach*.

W 1858 roku ks. Antoni Petruszewicz sporządził inwentarz rękopisów i dokumentów przechowanych w bibliotece kapitulnej. W inwentarzu tym w dziale *Manuscripta iuridica. Armenica* znajdowały się: *Prawa i artykuły Ormian lwowskich z łacińskiego oryginału z rozkazanania P.P. starszych ormiańskich pilnie na polski język przetłumaczone Roku Pańskiego 1601 miesiąca marca datum Leopoli*²⁴ oraz *Acta decretorum advocatium Armenicorum decanatus S. Joannis Baptistae in suburbio Leopoliensi dicto Cracowskie ad 1600-1691*. W zbiorach biblioteki znajdowały się także rękopisy stanowiące własność Daniela Wodzińskiego, studenta Kolegium Papieskiego obrządku ormiańskokatolickiego we Lwowie. Były to trzy rękopisy zawierające skrypty z wykładów²⁵. W inwentarzu ks. Petruszewicza nie wymieniono jednak żadnych rękopisów biskupa Zachariasiewicza.

Z kolei w bibliotece kapituły greckokatolickiej według zachowanego katalogu²⁶ znajdowały się wydane drukiem listy pasterskie (*Litterae pastorales*) Zachariasiewicza z lat 1835-1840, gdy był biskupem tarnowskim, i z okresu zasiadania na tronie biskupim w diecezji przemyskiej, a także drukowane mowy i homilie²⁷. Jednak i ten katalog nie zawiera informacji na temat rękopisu. Wiadomo, że biskup przekazał część swojego bogatego księgozbioru bibliotece kapituły rzymskokatolickiej w Przemyślu, bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu oraz Bibliotece Ossolińskich we Lwowie²⁸. Egzemplarz *Wiadomości o Ormianach* znajduje się w księgozbiorze Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu (sygn. 13499).

Można więc tylko przypuszczać, że rękopis tego dzieła biskupa, wraz z notatkami do niego, trafił do zbiorów biblioteki kapitulnej obrządku grecko-

²⁴ APP: Kapituła greckokatolicka w Przemyślu, sygn. 431, s. 31. Rękopis ten opatrzony był w inwentarzu notatką („In ultimo folio legitur”): „Jam jest Jakub Warterysowicz ręką swą własną opisałem te prawa i artykuły Ormian lwowskich ad 1636 mensis martii”.

²⁵ A. Kaszlej, *Wstęp*, w: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemyślu*, Warszawa 2011, s. 11.

²⁶ APP: Kapituła greckokatolicka w Przemyślu, sygn. 430, *Catalogus Bibliothecae Capituli rit. gr. Cath. Premisliensis*, 4, S-Z, s. 566-567, 692-603, 605.

²⁷ *Allocutio ad alumnos Seminari Premisliensis ritus latini* [...], Premisliae 1843; *Kazanie w czasie żałobnego nabożeństwa przy sprowadzonych zwłokach ś.p. J. O. Xiąż[ęcia] na Klewaniu i Żukowie Adama Czartoryskiego* [...], Lwów 1823; *Przemowa JW. Najprzewieleb[niejszego] biskupa tarnowskiego miana do ludu z okazji wyniesienia na godność infulata J. X. Jana Fukiera* [...], Tarnów 1838; *Kazanie w czasie uroczystego wprowadzenia na arcybiskupstwo lwowskie obrzędu łacińskiego J. O. Xcia Imci Fr[anciszka] Xaw[erego] Luschin miane d. 9 listopada 1834*, Lwów 1834.

²⁸ A. Siciak, *Dzieje książki w Przemyślu*, s. 280, 288; E. Ślęmp, *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1-2 (20-21), 2005, s. 91.

katolickiego po sporządzeniu inwentarza przez ks. Petruszewicza i po opracowaniu katalogu bibliotecznego, tj. po 1858 roku. Dokładniejsze okoliczności pozostają nieznane.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie: Metryka koronna, sygn. 187

Archiwum Państwowe w Przemyślu: Kapituła greckokatolicka w Przemyślu, sygn. 430-431, 516

Opracowania

Anusik Z., *Sierakowski Józef*, w: *Polski słownik biograficzny*, 37, Warszawa–Kraków 1996-1997, s. 270-277

Borc H., *Studium biblijne w Seminarium i Instytucie Teologicznym w Przemyślu od roku 1687 do czasów najnowszych*, „Resovia Sacra. Studia Filozoficzno-Teologiczne Diecezji Rzeszowskiej”, 3, 1996, s. 159-203

Estreicher K., *Bibliografia polska XIX stulecia*, 5, Kraków 1880

Kaszlej A., *Inwentarz rękopisów Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemyślu*, Warszawa 2011

Klimecka G., *Pochodzenie najstarszych rękopisów z Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemyślu w zbiorach Biblioteki Narodowej*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 30-31, 1994-1995

Krochmal A., *Archiwum historyczne eparchii przemyskiej*, Warszawa–Przemyśl 2016

Mańkowski T., *Archiwum lwowskiej katedry ormiańskiej*, „Archeion”, 10, 1932, s. 2-5

Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992

Nowak A., *Zachariasiewicz Franciszek Ksawery*, w: *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786-1985*, 1, *Biskupi i kanonicy*, Tarnów 1999

Siciak A., *Dzieje książki w Przemyślu w okresie autonomii Galicji (1867-1914)*, Przemyśl 2012

Stępień S., *Ławrowski Jan*, w: *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski Południowo-Wschodniej*, red. A. Meissner, K. Szmyd, Rzeszów 2011

Ślęmp E., *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1-2 (20-21), 2005, s. 88-106

Tyrowicz M., *Dzieduszycki Tytus*, w: *Polski słownik biograficzny*, 6, Kraków 1948, s. 119-121

Zaleski T., *Słownik biograficzny księży ormiańskokatolickich i księży rzymskokatolickich pochodzenia ormiańskiego w Polsce w latach 1700-2000*, Kraków 2001

Ewa Grin-Piszczek, *From source materials concerning the history of Armenians in the resource of the State Archive in Przemyśl. Entries and outlines of the bishop Franciszek Ksawery Zachariasiewicz for his work “Wiadomość o Ormianach w Polsce”*

Abstract: The State Archive in Przemyśl includes materials concerning the history of Polish Armenians. Among these sources, the unit with the signature 516 in the division „Kapituła greckokatolicka w Przemyślu” [„Greek and Catholic Chapter in Przemyśl”] contains important data. It presents source abstracts and a manuscript of the work of Franciszek Ksawery Zachariasiewicz – the Przemyśl bishop of the Latin rite – titled *Wiadomość o Ormianach w Polsce* [*News About Armenians in Poland*], Lwów 1842. These data show the research workshop of the historian who as the first Polish Armenian managed to finish his research and present its results in print.

Keywords: Franciszek Ksawery Zachariasiewicz, Polish Armenians, State Archive in Przemyśl

Էվա Գրին-Պիշչեկ. Պշեմիշլի քաղաքի պետական արխիվի ռեզերվներում գտնված աղբյուրների ուսումնասիրությունից մինչև հայերի պատմությունը Եպիսկոպոս Ֆրանչիշեկ ֆսավերի գախարիաշիեվիչի *Wiadomości o Ormianach w Polsce* աշխատությունից քաղվածքներ եւ ուրվագծեր

Համառոտագիր: Պշեմիշլի քաղաքի Պետական Արխիվում գտնվում են լեհահայերի պատմությանը նվիրված նյութեր: Դրանց թվում է՝ 516 համարանիշը կրող մի միավոր, որը գտնված է „Պշեմիշլի հունակաթուղիկ եկեղեցու խորհուրդ” („Kapituła greckokatolicka w Przemyślu“) խմբի մեջ եւ պարունակում է կարևոր տվյալներ: Դրանում ընդգրկված է Պշեմիշլի լատինական ծիսակարգի եպիսկոպոս Ֆրանչիշեկ ֆսավերի Չախարիաշիեվիչի *Wiadomości o Ormianach w Polsce* („Տվյալներ Լեհաստանի հայերի մասին“) (Լվով, 1842) վերնագիրը կրող աշխատության ձեռագիրն ու դրա սկզբնաղբյուրների քաղվածքները: Դրանք հնարավորություն են տալիս ծանոթանալ պատմաբանի գիտահետազոտական արդյունքներին: Լինելով լեհահայ՝ նա առաջինն էր, ում հաջողվեց ավարտել իր հետազոտությունները և հրատարակել դրանց արդյունքները:

Բանալի բառեր. Ֆրանչիշեկ ֆսավերի Չախարիաշիեվիչ, լեհահայեր, Պշեմիշլի քաղաքի Պետական Արխիվ:

Notatki o rzeczach Ormiańskich w Polsce.

W dziele wydanem w R. 1802. w Wenecyi pod tytułem: Geographia universale armena w 12 tomach w języku Włoskim, Sata del Mgr Stephano a Conzio Reuvel archevescof naturo di Hungaria) w tomie II. gim. o Europie szczególniej na karcie 98. ci. kawe się znajdować o Polsce wiadomości o bliwice o Ormianach w Polsce osiadłych. Pod rozdziałem Lettere di et de Scythian e verso di Poloni e di Polonia Sackia, cytując tam Parkopis uszw i Skucya autorów Greckich którzy twierdzą, che i Pololi di Sackia o Sackianos erano indigeni in Colchide (wice paginam 98.) con Sackich o Sackij forse avanti i sculo setto arrappato per la Hongaria, &c.

Taley tam wyryta, że pierwszy kościół Ormianów w Lublinie wezwany był zbudowany w A. 1153. że przez 180 lat nabożeństwo się tam odprawowało, aż dopiero w 1333 wysmurwano w tym miejscu nowy.

Że Ormianie dopiero w A. 1616. w Lublinie mieli swoją szkołę. Na karcie 137. czytają o znalezionym kamieniu w Lublinie z napisem armeńskim tak po łacinie przetłumaczonym: —

• Quis mihi sic fundamenta jecit, posteri nomen dederunt Lepolia!

Ten kamień i napis jego, jest nowym dowodem ślady kościoła drewnianego. —

Druga kolonia Ormianów przybyła do Lubowa w A. 1200. Pierwsi wogółem po Satańsku pisali. —

Dziennik Kapłana Korab zaczyna się od A. 1060. różniące się znajdować się 1150, 1183 i 1184. po tem 1200 Roku. i 1215 i 1217 a nadgrobiek iden znajdować się pod A. 1218. Cid

Zmieszanie 672 omiłow, 1883 i 1884 80 lat przedmyśl.

1. Notatki o rzeczach ormiańskich w Polsce przepisane przez hrabiego Tytusa Dzieduszyckiego, 3 stycznia 1824, Archiwum Państwowe w Przemyślu, Kapituła greckokatolicka w Przemyślu, sygn. 516, s. 11

Kamieńcu Podolskim, iak to we Lwowie por bierane, a
w naywiekszej części komunirowane mi od Zakonnika
Zgromadzenia Armenińskiego w Wenecyi księdza Sana
Korab rodem z Konstantynopolu który umyślnie przy
iędzrat do Polski wystany od Arcybiskupa swego Stefana
à Conrio Kruwer dla ich zawięznicia; mam zażyczyt
M. Siołkowi Hr. Dzieduszyckiemu udzielic. -

An. Dom. 1824. w Warszawie d. 15. Nov. -

(Podpisano) Siołk Hr. Sierakowski
Pod. H. Hr. P.

Przepisatem z oryginału, porównatem i z nad,
takżem zupełnie zgodne. -

Tytus Hr. Dzieduszycki.

We Lwowie d. Stycznia
roku. 1824.

1.

Nota No. 53.

Nr 1 Wiadom w Lwowie esemplarz
 listu pasterskiego, z polskimi
 językami, ~~z łacińskiego~~ ~~z łacińskiego~~
 Tom: pierwszy
 „Nikolaj Jerosimowicz z Łaski Pa.
 „Święty i Słoticy Apostolskiej Arcebis.
 „Skup Lwowski Ormian Święty niebity
 „Święty Koronie polskiej i Kanonic
 „włoskiej, Nacys Ormiankiej Pa.
 „Święty Kawałek S. Michała Arce.
 „Święty Gwałt S.

To stani diecezy Ormian
 świąt dwojg w Dyocie, w
 jakimi stani za Czworu Arce
 biskupa Stefana Augustynowi
 ora zastawaty, lewe zmiana
 pędzi do Aktonu korwielch, za
 Czworu Arce biskupa Wawenczi
 niwa zgusta, Mordy w Dyocie
 w Archidionu Congregacjii
 de Propaganda, Original
 się, małacz.

Posiadałem kopię relacji, ~~z~~
~~z~~ o stanie Diecezy Or-
 miankiej był uwięziony, lea bał
 komunielowanał przećmnie Arce
 biskupowi Warceszowskiemu, ul
 tego zagineta. Potrzebaby o to
 być tej relacji postarac się z
 Akton Congregacjii de Propagan-
 da w pędzi
 O kapelhanii Ormiankiej w War-
 szawie zadnia dca w parafii melchita
 kłórami przypędziem dostata świąt

Datum in Collegio Vicariorum
 Regis Insignis Ecclesie Collegiate
 et Parochialis Warsaviensis San-
 cti Joannis Baptistae Anno Domini
 1784. Die 26 Junii.

Infrascriptus requisitus supra
 celebrando testimonio legitimi or-
 tus et baptizimi in tenore scipis
 mensis personę illud ex libro me-
 trices baptizatorum ad eandem Eccl-
 iam Collegiatam et Parochialem
 Warsaviensem S^{ti} Joannis Bapti-
 stę extraxi prout sequitur. Anno
 Domini 1809. Die 31st 8to Ego Ga-
 briel Josephus Nyszkowski Capel-
 lanus Ormianorum Warsaviensium
 baptizator in fidei nomine Annam

3. Pierwsza strona rękopisu Wiadomości o Ormianach w Polsce Franciszka Ksawerego Zachariasiewicza, Archiwum Państwowe w Przemyślu, Kapituła greckokatolicka w Przemyślu, sygn. 516, s. 25